

Малі козаки

Іван Крип'якевич

Історичне оповідання за часів Хмельниччини

I

Се було восени 1648 р., в часи, коли гетьман Богдан Хмельницький з славним Військом Запорозьким прийшов з-над Дніпра до Галичини.

В селі Новій Волі був великий рух і метушня. Кожний, хто тільки міг, поспішав за село на гостинець дивитися, як проходять козацькі війська. Майже всі хати були порожні, бо всі селяни: мужчини і жінки, старці і діти — вибралися стрічати дорогих гостей з Наддніпрянської України. Тільки на громадським пасовиську видно було гурток хлопців, то сиділи вкупі і немов над чимось радили. Дуже бажали вони й собі подивитися на славних козаків, але не було як лишити худоби, й наші хлопці з великим сумом zostалися на пасовиську. Лише один, найстарший з них, Василько Романів, побіг на гостинець дивитися на козацький похід; інші пастушки пильнували йому худоби, а він за те мав оповісти їм широко про все, що побачить.

Сонце вже наближалось до заходу, а Василько ще не вертав; пішов ще в полудне, й хлопці були неспокійні, що з ним сталося.

— Чи його наш пан по дорозі не зловив, — здогадувався Іванко Чорний. — Пан дуже недобрий на його тата...

— Пан тепер нікому не пошкодить, — відповів Лесь Береза, — як тільки довідався, що козаки приходять, зараз казав запрягати коні і десь поїхав з паничами. Мабуть, вже й не вернеться.

— А може, Василько де заблуdiv, — журився Остапко Варениця.

— Що? Василько заблуdiv? Він же всі дороги знає, як старий чоловік! Де він не бував, куди не ходив...

— А мوزه, його татари забрали до неволі? — питався маленький Грицуньо Петрів, який ще шепелявив і не вмів добре говорити.

— Дурненький ти, Грицуню, — сміялися хлопці. — Татари тепер разом з козаками воюють поляків; нашого чоловіка не взяли би до неволі.

Так гуторили хлопці, нудьгуючи на пасовиську. Нараз скрикнув Михалко Олійник:

— Дивіться, Василько вже на горбі.

Всі хлопці звернули очі, куди показував Михалко, і справді під захід сонця побачили, як наближався Василь. Ішов швидко, хвилями навіть підбігав, знати було, що поспішає і хотів би в одну мить бути при товаришах.

Хлопці кинулися до нього один через другого, питаючи, куди ходив і що бачив. Але Василько був такий змучений, що аж приблід і в першій хвилі не міг сказати ні слова.

— Нехай відпочине трохи, — сказав Михалко, — бачите, як з нього піт ллється.

— Ми такі цікаві! Оповідай зараз, Васильку! — кричали хлопці.

— Потому відпідне, тепер нехай розкаже, — шепелявив Грицуньо.

Хлопці голосно засміялися. Лесь вхопив Грицуня і перекинув його через плечі.

— Йой, заб'єс, пускай! — кричав хлопчина.

Тим часом Василько відпочив дещо і почав оповідати. Аж тепер побачили хлопці, як йому світилися очі, немов від великої радості; а як говорив, голос йому дрижав деколи, було видно, що він дуже зворушений.

— Такого дива, як нині, — розказував Василь, — я ще не бачив ніколи. Не бачили того навіть старі люди. Дідо Стефан аж плакали з радості. Як я вийшов за село, на гостинець, козаків ще не було. Але на гостинці стояло багато людей з нашого села і з сусідських. Зібралися немов на великий празник, всі в святочних одежах. Мій дідо були в високій сивій шапці, — тато і стрийко тримали їх під руки, бо дідо не можуть вже добре ходити. А всі були такі веселі, всюди сміхи і радість, всі гуторили так приязно і прихильно. Тато, як мене побачили, хотіли мене картати, що я кинув худобу і вийшов на гостинець, але дідо сказали: "Лиши його, нехай подивиться; щасливий він, що молодим дожив такого часу!.." Тоді тато вже нічого мені не говорили. А сусіди сміялися з мене і шуткували, що я вийшов до козаків босий, в подертій свитині, а всі були прибрані, як у свято, і казали мені вертатися додому, переодягнутися. Але дідо знов заступилися за мене. "Нехай лишиться, — сказали. — Ми вийшли стрічати не панів, але наших братів. Козаки не дбають за одіж, вони такі самі люди, як ми". Сусіди вже не жартували, і я лишився.

Чекали ми ще з годину. Здалека було видно великий туман на дорозі; всі пильно дивилися. Нараз хтось крикнув: "Військо йде!" Один чоловік, що виліз на високе дерево, побачив козацькі полки. Але ми за туманом ще довго не бачили нічого. Нарешті помітили кількох їздців. В одну хвилю, немов з неба, з'явилися, стали перед нами козаки. "Вороги чи друга?!" — гукнув один із них. "Друга, друга!" — скрикнули ми всі водно. "Вітайте нам гостей!" Всі кинулися на гостинець здоровити козаків. Наші лицарі сиділи на рослих конях, прибрані були в сині жупани, підпоясані жовто-золотими поясами, на головах мали високі шапки, через плече рушниці, при боках висіли довгі криві шабляки, а при поясі ще якесь знаряддя. Сідло у одного було дивної роботи, вкрите оксамитом чи якоюсь іншою дорогою матерією, а уздечка хіба насаджена самоцвітом, так світилася. Я стояв близенько при козаках і придивився добре.

А народ товпився, гукав і кричав радісно, що за гамором ледве можна було щось зрозуміти: "Слава, слава нашим лицарям, слава освободителям!" Козаки кланялися кругом високими шапками, розводили руками, дякували за привіт. "Лишіть, добрі люди, — промовляли козаки, — нам тепер ніколи забавлятися, ми за військовим ділом, послухайте!" Але народ не чув козацької мови, ще дужче кричав і гомонів. Тоді той козак на гарному сідлі, мабуть, старший козацький, витягнув маленьку булаву і махнув нею на товариша, що їхав поруч з ним. А тамтой в сю мить обома руками схопив невеликі палички, і тут же заторохтів над нашими головами голосний тарабан. Замовкли здивовані люди, стало тихо, мов маком сіяв. А старшина гукнув: "По велінню ясновельможного пана гетьмана, і всієї старшини, і всього Війська Запорозького,

послухайте!" Слухали всі, заперши дух. Тоді виїхав наперед другий козак, підніс високо велику грамоту і голосно став відчитувати:

"Богдан Хмельницький, гетьман, з усім Військом Запорозьким всім взагалі і кожному з осібна, кому про се знати належить, доносимо, що ми вийшли з великою силою із Запорозької землі і йдемо до вас, щоб висвободити вас з давньої неволі і зробити вольними. Довгі роки терпіли ми вже кривду і насильства. Цілому світові відомо, як нищили нас польські пани. Накладали на нас невольницькі тягарі і панщизняні роботи, руйнували наше добро, кривдили наші діти. Хто ішов з жалобою і шукав справедливості, той знаходив тільки сміх і зневагу. Коли ми домагалися наших прав, називали нас бунтівниками. Забули про се, що ми нашими грудьми боронили Польщу перед татарами. Поляки бажають знищити весь козацький рід. На всі ті кривди нема іншого способу, лише зламати поляків силою. Нехай козаки і селяни разом кинуться на ворогів. Хоч ворожа сила велика, ми не вступимося перед ними, — покладемо перед ними мертві трупи, застелимо дорогу могилами. Мусимо добути давню свободу, яку мали батьки наші..."

І ще багато гарних слів було в грамоті гетьмана Хмельницького. Відчитав козак грамоту, а ми всі ще стояли, немов німі, заслухані гетьманськими словами. Але в тій хвили козацький старший стягнув уздечку і крикнув: "Прощайте, люди добрі, нам пора далі в дорогу!" Вклонилися козаки високими шапками і швидко рушили вперед. "Прощайте!" — залунало з усіх уст, але наші лицарі були вже далеко.

II

На хвилину Василько спинився. Говорив скоро й аж задихався з великої натуги. Але хлопці не дали йому довго відпочивати.

— Що було далі? Говори, говори, Васильку! Василь оповідав далі про козацький похід:

— Ледве ми стямилися по від'їзді козаків, коли з-за горба стали виступати козацькі полки. Народ ще більше кинувся на гостинець, всі тремтіли від нетерпеливості. Я виліз швидко на черешню при дорозі, щоб гарніше все видіти. Було ж на що дивитися!

Попереду їхали козацькі музики. Всі на конях з інструментами, аж дивно було глядіти. Інструментів було без числа, а такі незвичайні, що у нас ніколи не видати. Одні грали на трубах і сурмах; труби були то великі, то маленькі, довгі і короткі, деякі кручені, дивної форми, а всі світилися, як золото. Інші козаки били в бубни, а бубни також були різної величини; деякі дуже великі і голосні, а інші маленькі, що дрібонько торохкотіли. Ще інші музики мали в одній руці ніби решето, а другою рукою били в нього так, як у нас грають на весіллі. Їхали на конях і бандуристи з великими бандурами перед собою, а пальцями водили по струнах то швиденько, то спроквола. А всі грали в один раз, і хоч їх було багато, двадцять — тридцять, з інструментів виходила одна пісня. Се була дивна музика. Часом грали так сумно, так ніжно, що аж біль серце стискав і хотілося плакати; то знов починали веселої, голосної, що аж поля гомоніли, а відголос ішов світами. І тужно ставало від сеї музики, й радісно. А козаки в один голос співали прекрасну пісню:

Ой, немає лучче, та немає краще,
Як у нас на Вкраїні,
Ой, немає ляха та немає пана, —
Не буде зміни...

За музиками їхало козацьке військо. їхали козаки в рядах, різними відділами зі старшиною. Десять козаків — то був десяток, а коло них їхав отаман. Сто козаків — се була сотня, а старшим був сотник, і він їхав перед своїм відділом. Тисяча козаків — се був полк, а старшиною був полковник; але в деяких полках було й більше козаків, певно, по кілька тисяч. Так говорили люди, звідкись вже довідалися. Кожний старшина мав відзнаку своєї власті: полковники мали золочені булави, сотники тримали в руках менші булави, пірначі, а отамани мали прості палиці, тільки деякі були з булавами. Кожний відділ козаків мав свій знак: десятки мали малі прапорці, а називали їх "значками"; сотні мали більші прапори; а найбільші і найгарніші були полкові хоругви. Козацькі прапори були різної краски: деякі червоні, інші сині, ще інші — жовті. Гарно було дивитися, як ті хоругви маяли над військом, немов летіли горою якісь дивні птиці. Деколи вітер відкривав цілий прапор, і можна було доглянути, що на ній намальовано. На кожному прапорі був інший знак: тут ангел з мечем в руці, там хрест, там знов хрест над півмісяцем; де-інде намальовано козака з рушницею через плечі; то знов руку з мечем, або якогось звіра, або птицю. Говорили люди, що се знаки різних міст і повітів, з яких прийшли козаки. Козаки були в різних одягах, найбільше мали на собі сині і червоні жупани, а на головах великі шапки. Але деякі були в залізних зброях, панцирах, а як їхали, залізо дзвеніло глухим голосом. Оружжя мали всіляке: стрільби і рушниці, шаблі, пістолети; деякі відділи мали в руках довгі списи, дерев'яні із залізними кінцями, інші були з луками через плечі.

Козацька кіннота їхала та їхала без кінця. Я почав був числити, скільки їх буде, але збився з рахунку і не міг дочислитися. Позаду за кожним полком везли військові гармати. Се були тяжкі, великі штуки з широкими чорними гирлами, — аж мороз ішов по шкірі, як на них дивитися. За гарматами їхали довгі вози з військовими припасами; везли кулі, порох у залізних скринях, всякі харчі — муку, сухарі, сушене м'ясо і рибу і всякі інші потрібні речі.

Дивився я на се, аж очі боліли. Забув про цілий світ, а тільки сидів на моїй черешні та глядів, як ідуть козаки. Аж підійшли до мене тато та й кажуть: "Іди вже, Васильку, до хати, вже захід сонця буде, треба худобу гнати додому з пасовиська". Аж тоді нагадав я собі, що треба вертатися; вже й їсти хотілося, бо я не полуднував нині. А все-таки жаль було кидати черешню. Але тато знов заговорили до мене, і я мусив злізти. Ще дивився хвилину на козацьке військо; але козаків було без числа, все їхали нові десятки, сотні і полки. І я пішов, не чекаючи, коли вони всі перейдуть. Казали люди, що кілька днів будуть переходити...

Скінчив Василь оповідання, а хлопці ще слухали б; не могли наслухатися про козаків.

— Куди ж іде се військо козацьке?

— Аж під Львів мають іти козаки. Міщани у Львові не хотіли послухати наказу гетьмана Хмельницького і тримають з польськими панами; гетьман веде військо на них, а потім піде ще далі, аж на Варшаву, воювати короля.

— Чому я не бачив козаків, — зітхав Лесь, — гарні ж вони мусять бути, гарні...

— А я зараз пішов би до козацького війська, якби тільки мене взяли, — говорив Михалко Олійник.

— Та де б тебе взяли, — сміявся Іванко Чорний, — нащо їм тебе, їх і так багато...

— А знаєте, — перебив йому Василько, — до козацького війська кожному можна йти; козаки — се такі самі люди, як в нашім селі, тільки не хочуть слухати пана і не роблять панщини. До війська приймають кожного, хто захоче до них приступити. Парубки з нашого села говорили, що підуть з козаками; я чув, що Панас Шумний вже козакує...

— От як, — дивувалися хлопці, — кожному можна бути козаком...

— То я також мозу бути козаком? — питав цікавий Грицуньо.

— А то був би козак! — сміялися хлопці. — Ти, Грицуню, ще маленький, козаки великих приймають.

— Я також великий, — гнівався Грицуньо, — мені взе вісім років...

Хлопці сміялися та шуткували і не зауважили, що Василько нараз чогось дуже задумався. Аж Михалко запитався:

— Що тобі, Василю?

Василько мовчав; але знати було, що хоче щось говорити; неначе боровся сам з собою. Нараз сказав тремтячим голосом, але голосно й виразно:

— А може, й ми стали би козаками?

Хлопці замовкли, немов остовпіли. Нараз крикнув Михалко:

— Славно! Будемо козаками!

— Славно, славно! — кричали всі хлопці. — Підемо воювати разом з козаками!

— Але як се зробити? Коли підемо?

— Ходім зараз! До козаків! — кликав нетерпеливий Лесь.

— Я сідаю на коня і поїду в одну хвилю, — відізався Іванко.

— Я тільки худобу зажену додому, — говорив Степан Великий.

Розпочалася жива гутірка між охочими хлопцями; один кричав через другого, а кожний радив своє. Василь стояв задуманий, не говорив нічого. Аж хлопці дещо втихомирилися, сказав спокійно:

— Треба нам добре подумати, що маємо робити. Так, як ми тут є, не можемо іти до війська. Хто хоче іти до козаків, мусить добре приготуватися, взяти з собою оружжя, харч, все, чого треба у війську. Війна не забава.

— Що ж маємо робити, Васильку? — перебив Лесь, а лице аж горіло йому з цікавості.

— Нині вже пізно, треба гнати худобу додому, бо вечоріє. Але завтра ранком, як тільки стане світати, зійдемося знов тут на пасовиську і зробимо раду. Треба нам впорядкуватися по-козацьки, вибрати старшину і подбати про зброю. Кожний нехай

візьме з хати оружжя, яке хто має, — з голими руками до війська не підемо. Мусимо мати, з чим показатися.

— Я маю в хаті лук, візьму від вуйка, — кликнув Стефанко.

— У нас в хаті є рушниця, але не знаю, чи тато дозволять... Хіба так заберу... — говорив Лесь.

— Я зладжу спис, такий довгий і гострий, — казав Іванко.

— А я притаскаю таке диво, якого ви ще не бачили...— розказував Остапко Варениця. — Тільки не знаю, чи сам дам раду...

— Що таке? Що таке?

— Не скажу, завтра побачите!

— А мій дідо мають таку велику-величезну палюгу, то я її принесу, — говорив поважно Гриць. — Налякаєтеся всі, така страшенна.

— Добре, добре! — сміялися хлопці. — Побачимо завтра. Раненько будемо на пасовиську, зробимо раду.

— Станемо козаками! — гукнув Василь.

— Славно, славно! Будемо козаками!

III

Наступного дня ранок був холодний, осінній. Мряка стала опадати на землю, трава вкрилася рясною росю. Сонце вже піднеслося на небо, заповідався гарний, погідний день.

На пасовиську вже чекав Василько. Всюди був перший і тепер також прийшов найперший з усіх товаришів. Прибрався, як на свято. Хто попереднього дня бачив Василя, нині не легко би його пізнав. Вчора був він босий, в обдертій свитині, в старім капелюсі, — нині одягнув чистеньку сорочку, взяв новий сіряк, на голову насадив гарну чорну шапку, а чоботи високі з халявами аж світилися до сонця. Виглядав не як чотирнадцятилітній хлопець, але як дорослий парубок. Але найдавніша річ се було те, що від пояса висіла йому шабля, — правдива вояцька шабля. Звідки Василь взяв таку штуку? Се була довга історія. Василь знайшов її ще перед роком десь під шпихліром: раз він копав на гумні рів, щоб спустити воду з-під хати, і несподівано надібав старе залізо. Шабля вже заржавіла, почорніла, в деяких місцях була вищерблена, але Василько взявся до неї з великим завзяттям, чистив її кілька годин, потім гострив на каменю, і нарешті шабля виглядала як нова. В хаті всі дивувалися, звідки взялася та шабля на гумні, але ніхто не вмів сього пояснити. В кінці побачив її Василів дідо, Стефан; він аж сплеснув руками, коли Василько показав йому шаблю, — в очах стали йому сльози. "Пам'ятаю я сю шаблю, пам'ятаю! — казав, утираючи лице. — Ще був я маленькою дитиною, як висіла вона у нас в хаті на покуті, на почеснім місці. Як приходило велике свято, Великдень або Різдво, тоді мій дідо-покійник припоясували її до боку і так ішли до церкви. Ой, добрі се були часи! Не було ще тоді у нас пана в селі, — всі ми були рівні, всі були панами та й всі могли носити шаблі. Ми мали давні права, вольності ще від князя Льва і панщини не робили. Але пізніше все змінилося. Пам'ятаю, як одного разу напали на наше обійстя якісь люди, був великий крик,

метушня, — се приїхали служки старости з міста виганяти мого діда на роботу, на панський лан. Старенький дідусь захопився за шаблю, хотів боронитися, але котрийсь посіпака замахнувся на нього сокирою і дідо впали мертві на землю... Годі наша хата погоріла, а батько від того часу вже ходив на панщину. Дідова шабля тоді десь пропала, — от, аж нині віднайшлася... Наша давня, дорога шаблюка..." Отак оповідав дід Стефан Василеві про шаблю його прапрадіда.

Василь з жалем слухав сумної історії. Шабля стала відтепер для нього дорогою пам'яткою, він беріг її пильно і ховав у великому поважанні. А в глибині душі мріяв про се, що колись зможе припоясати її до боку, піти на війну проти гнобителів і помстити смерть прапрадіда. Вимріяна хвиля прийшла дуже скоро, — козаки почали війну з поляками, а Василько міг стати вояком і взяти шаблюку з собою.

Сонце підносилося вище. Василь вже був нетерпеливий, що товаришів так довго нема, — але вкінці по одному, по двох почали приходити. Всі оглядали цікаво Василеву шаблю, кожний дивувався, бо не бачили ще такої дивної, крутої шаблюки; Василь десять разів мусив оповідати її історію. Але кожний хвалився також своїм оружжям, яке приніс з хати.

— Дивіться, — казав Стефанко, — який лук я роздобув. Правдивий татарський лук! Мій вуйко купили його торік на ярмарку від якогось захожого купця. Се дорогий лук. А дивіться, як стріляє!

Стефанко насадив стрілу, натягнув, і зі свистом полетіла стріла високо під хмари. Впала далеко на пасовиську, а котрийсь хлопець побіг її принести. Хлопці один по другім брали лук в руки, і кожний чудувався, що лук зроблений з якоїсь гнучкої кості; кожний з них бачив вже луки, але вони були звичайно з дерева.

Іванко показував свій спис, який сам собі зладив; се був дубовий дрючок, а на кінці насаджено старе залізне вістря; спис був дуже довгий, і Іванко носив його гордо на рамені. Лесь приніс велику, тяжку рушницю; стрільба була вже стара, але стріляла ще добре, й уживали її часто на ловах на грубшу звірину.

— Я ледве виніс її з хати, — оповідав Лесь. — Тато не дають мені стрільби до рук, бо кажуть, я ще малий; але я розказав старшому братові, що мені треба конечно стрільби, і він мені дав рушницю. Тата не було в хаті, брат обіцяв сказати батькові, як вернуться.

Показували й інші хлопці кожний свою зброю. Сей приніс топір, тамтой сокиру, інший вила, ще інший добрий дрючок, окований залізом. Деякі тягнули за собою бучки, коли, — що хто мав. Але ні в кого не було такого доброго оружжя, як у Василя, Стефана та Леся.

Нарешті прибів і Грицуньо. Хлопчина аж задихався, розчервонівся цілий і здалека вже кликав:

— Дивіться, дивіться, яка в мене велиценна палига. Хлопці зі сміхом оглядали грубу, тяжку палицю.

— Ану, зміряйся, Грицуню, з своєю палицею: хто більший — ти чи палиця?

— Не хочу, — обурився Грицуньо, — ви смієтеся з мене, як з малої дитини!

— Ні, ні, Грицуню, ти не мала дитина, а великий хлопець! Зміряйся!..

— Насилу поставили Грицуня коло палиці, — палиця була добре вища від завязтого хлопчика!

— Як ти з нею будеш ходити? — сміялися хлопці.

— Якось взе буду! — казав Грицуньо. — Візьму її на плечі, як русницю...

Хлопці ще були б бавилися Грицуном, але нараз котрийсь крикнув:

— Дивіться, дивіться! Остапко тягне з собою якийсь віз! — Всі пустилися бігти напрооти. Дивний вид побачили. Остапко Варениця запряг себе в шлею і тягнув за собою невеликий возик; а побіч нього в другу шлею був запряжений великий чорний кудлатий пес! Псисько, мабуть, не привик ходити з возом, бо кидався на всі сторони і хотів добути на волю. Але Остапко одною рукою притримував його за кучері, і пес мусив тягнути возик. Прискочили хлопці ближче дивитися, що є на возику.

— Що таке везеш, Остапку?

Аж крикнули всі, як поглянули на віз. Побачили тут малу залізну гармату.

— Недарма говорив вчора, що привезе дивне диво! Гармату привіз! Козацьку пушку! Звідки ти її взяв, Остапе?

Стали кругом і почали оглядати пушку. Се була невелика штука, трохи довша, як рука дорослого чоловіка, але груба і широка. Навіть не була се правдива гарматка, — не можна було стріляти з неї кулями, а тільки стріляти з неї порохом на Великдень.

— А се ж той моздір, з якого ми стріляли в свята, — сказав котрийсь хлопець. — Як ти його добув з-під дзвіниці?

— Знаєте, — говорив Остапко, — мій вуйко сторожує коло церкви вночі і має ключі від дзвіниці. Я їм сказав, що мені треба пушки, бо ми йдемо до війська, і вуйко видали мені моздір. Ще й похвалили нас, кажуть: "Молодці хлопці, підемо разом воювати ворогів". Вуйко теж хочуть іти з козаками. От і я взяв пушку. Але самому тяжко було тягнути візок, та й я запряг нашого Босого, щоб мені помагав. Але гільтяй-пес цілу дорогу хотів втікати. Хотів я взяти його до війська, але ніяк не годиться...

Остап розв'язав шлеї, а Босий тільки сховав хвіст під себе та й в ноги! Грицуньо пустив за ним палицею, але не міг наздогнати; тоді кинув за ним грудкою землі і крикнув:

— Трус, трус!..

IV

Нарешті зійшлися всі хлопці. Було їх багато, більше, як попереднього дня, бо про збори довідалося мало не півсела. Малі козаки кликали на пасовисько всіх сусідів, і разом зібралося більше як тридцять хлопців. Всім світилися очі від радості, всі нетерпеливо чекали, що далі буде.

Василько виступив наперед і гукнув голосним голосом:

— Панове молодці! Будемо раду радити!

Хлопці заметушилися і почали тиснутися до Василя; кожний хотів стояти якнайближче, щоби добре чути, що будуть говорити. Але Василь казав їм розступитися:

— По запорозькому звичаю треба нам ставати в велике коло, а тоді кожний козак чути кожне слово.

Розступилися козаки і стали кругом довкола Василя; круг був широкий, але кожний міг добре бачити і чути промову.

Тоді Василь зняв з голови свою високу шапку, вклонився низенько товариству на всі сторони і почав говорити:

— Панове молодці! Задумали ми вчора велике діло, а нині маємо його виконати. Пришили до нас з далекої сторони наші брати запорожці, щоб висвободити нас з тяжкої неволі, привернути нам волю і щастя. Гетьман Богдан Хмельницький кличе нас всіх, щоб ми йшли разом з ним воювати ворогів. До козаків ідуть всі, хто тільки може, — наші батьки, діди, старші брати. Підемо і ми, молоді! Може, ми ще непридатні до війська, може, не маємо сили до тяжкої військової служби, але маємо добру охоту і робитимемо все, до чого нас заставлять. Ми молоді, але готові віддати на службу вітчизні все наше життя, а як буде треба, то й смерть приймемо для добра України... Всі підемо до козацького війська! Годяться всі?

— Всі, всі! — кричали хлопці.

— До запорожців, до козаків!

— Підемо воювати ворога!

— Будемо служити козакам!

— Я вмію поводитися зі стрільбою, буду чистити козацьку зброю, — хвалився Лесь.

— Я буду коней пильнувати, на ніч водити на пасовисько, — говорив Петрусь Карпенко.

— Я вмію робити списи, може, козакам потреба, — казав Іванко.

— А я вже лишуся при моїй гарматі, стану пушкарем, — твердо сказав Остап Варениця.

— А я буду воювати з моєю палицею, — поважно заявив Грицуньо.

Гамір був такий, що Василь ледве втихомирив молодих козаків.

— Панове молодці! — говорив далі. — Треба нам вибрати старшину, щоб нам проводила. Є нас більше як тридцять, можемо мати власний курінь.

— Сцо то таке курінь? — питав цікавий Грицуньо.

— Т-сс, тихо, не перебивай, — загомоніли хлопці.

— Курінь — се хата, в якій мешкають козаки, збудована з хворосту, а вкрита очеретом. Кожний курінь має свого старшого, отамана. Треба і нам вибрати старшого, щоби нам у всіх проводив. Скажіть, кого хочете отаманом мати?

— Ти, Василю, будь нам отаманом, ти почав наше діло, веди його й далі, — сказав Варениця.

— Так, так! Славно! Василь буде нам старшим! Василь буде отаманом! — кликали всі хлопці.

Василь знов зняв шапку і поклонився товаришам:

— Славне товариство! Панове молодці! Дякую вам за честь, якою ви мене наділили, а якої я недостойний. Коли все товариство однодушно хоче, щоб я був отаманом, — приймаю уряд.

По тих словах відпоясав від боку шаблю, підніс її догори і сказав по запорозькому

звичаю поважним голосом:

— Отся шабля буде добрим на нагороду, а лихим — на кару. А я не зложу її, поки не помстимо нашої кривди і не здобудемо волі Україні.

— Ми всі підемо з тобою, всі положимо голови за нашу вітчизну! — однодушно загомоніли всі хлопці.

Всі були зворушені сею великою хвилиною; всі розуміли, яке важливе діло починають. Не одному сльози стали в очах; Василеві голос дрижав зі зворушення.

— Панове молодці, — казав Василь по хвилі, — тепер виберемо ще іншу старшину, щоб разом з отаманом нашими ділами рядила. Наперед треба нам мати писаря, щоб письма від нашого куреня писав...

— Писарем нехай буде Михалко Дяченко, він гарно пише...

Дяченко був невеликий хлопець, з кучерявим волоссям; як почув, що його вибирають писарем, аж посміхнувся із задоволенням: він був сином дяка та зі всіх хлопців в селі писав найгарніше.

— Далі потрібний нам хорунжий, щоб носив наш прапор.

— Звідки ж візьмемо прапор? Не маємо ніякого...

— Як підемо до козаків, дістанемо хоругву, правдиву, запорозьку, — пояснив Василь.

— Може, дістанемо також трубу і тарабан, будемо мати ще трубача і довбуша.

— Ціла музика буде! — сказав радісно Лесь, що дуже любив слухати музики.

— В козацькій війську є ще багато інших урядів: обозний пильнує табору, суддя судить козацькі справи, осавули розвозять накази старшини, пушкар має нагляд над гарматами. Ми можемо вибрати собі також таку старшину.

Хлопці дуже розцікавилися до козацького війська і бажали вибрати якнайбільше старших. Мало не прийшло до сварки, бо кожний хотів мати якийсь уряд. Василько якось зумів погодити хлопців; рішили, що тепер виберуть тільки писаря до помічі отаманові, а іншу старшину встановлять пізніше. Всі на се згодилися, — тільки один малий Грицуньо ніяк не хотів вступитися: забажав собі, щоб йому дали якийсь уряд, і зачав гірко плакати, коли йому сказали, що більше урядників не виберуть. Всі сміялися з нього та толкували йому, як вміли, але Грицуньо плакав ще більше і нічиїх слів не хотів слухати. Нарешті, щоб його втихомирити, Василь сказав:

— Слухай, Грицуню, як будеш плакати, ми тебе до нашого куреня не приймемо, бо нам плаксів не треба. А як будеш чемний і перестанеш плакати, зроблю тебе моїм отаманським чурою: будеш носити за мною шаблю, пильнувати мого коня та робити все, що роблять військові чури. Добре?

— Добре, — сказав крізь сльози Грицуньо. — Я взе не буду плаксою, я хочу бути військовим цурою.

Та й за хвилину Грицуньо вже весело сміявся та перед усіма хвалився, який то він великий уряд має...

Отак скінчилися вибори старшини. Сонце вже пішло високо, а хлопці все ще радили, все говорили про те, що їм далі робити.

Кожний мав свою думку і хотів, щоб товариші його вислухали: кожний бажав дати свою пораду в такій важливій справі. Серед гарячої розмови і палких спорів час минав непомітно.

Не зауважили молоді козаки, що тим часом під село під'їхав відділ якогось війська. Частина їздців задержалася під лісом, а кількох пустилося їхати на пасовисько. Хлопці сперечалися завзято, коли нараз почули за плечима звучний голос:

— Над чим так радите, хлопці?

Наші козаки, хоч які відважні були, аж задеревіли від страху. Голосна громада нараз замовкла, ніби всі голос втратили. Перед ними стояли на конях запорожці, у блискучій зброї, з рушницями і списами, — чи се привид, чи справді живі люди?

— Що ж ви, хлопці, німі усі, води в рот набрали? — питав жартівливо, веселим голосом козак.

Хлопці щойно тепер порушилися, ніби будилися від сну. Се ж козаки, справді козаки — запорожці!

— Що, зброя у вас є, шабля, рушниця, списи, навіть і пушка? Над чим так радите, на війну хочете іти? Звідки ви? — допитувався далі козак.

Василько перший прийшов до себе. Поблід дуже, але твердо виступив наперед і голосно сказав:

— Ми з села Нової Волі. Чули, що гетьман Богдан Хмельницький всіх кличе на війну з поляками, на нашій раді рішили іти до козацького війська. Отсе наш цілий курінь, а я отаман, Василь Романів.

Козаки цікаво слухали слова Василька.

— На війну вибираєтеся, справді на війну?

— До козацького війська! До козаків! Всі ми хочемо боротися з ворогами, — однодушно відповіли хлопці.

— Ви ще малі! Військова служба тяжка... на війні небезпечно...

— Ми готові віддати наше життя, щоби здобути волю Україні!

Тепер замовкли запорожці, — з дива не могли вийти, як побачили тих малих, а таких завзятих козаків.

— Чуєте, пане гетьмане, що говорять сі хлопці? — сказав один з козаків до поважного мужчини, що сидів на прегарнім білім коні в блискучій зброї, у шапці з білим пером та з булавою в руці.

Хлопці заворушилися, як почули сі слова. Отсе перед ними на коні сидів сам гетьман Богдан Хмельницький, батько козацький, визволитель України!.. О, яка радісна, несподівана стріча!..

В одну мить відкрилися всі хлоп'ячі голови, — хлопці почали тиснутися вперед, щоб побачити лице гетьмана, діткнути його одежі, привітати дорогого гостя... Десятки рук піднялося догори.

— Слава, слава, слава! Слава гетьману України!

З радістю дивилися старі, сивовусі запорожці на завзятих хлопців, що оточили довкола гетьмана.

А Богдан Хмельницький підніс догори гетьманську булаву і промовив поважним голосом:

— Воістину кажу вам — побідить Україна, як матиме таких синів...

А до хлопців звертаючись, сказав гетьман з ласкавого усмішкою:

— Приймаємо вас, малі козаки, до Запорозького Війська.

— Слава гетьману, слава, слава! — кликали хлопці з безмірним натхненням...